

De pragmatiek van deductieve zetten

Erik C.W. Krabbe

De status en zelfs het bestaan van deductieve argumentaties is omstreden. Toch zijn er wel degelijk argumentaties die een beroep doen op deductieve criteria. Volgens de pragma-dialectische theorie moeten alle deugdelijke argumentaties wat hun bewijskracht betreft, voldoen aan eisen op twee niveaus: het logische en het pragmatische. Het lijkt echter weinig zinvol bij erkend deductief geldige argumentatie nog te onderzoeken welk argumentatieschema er wordt toegepast. De nieuwste versie van de pragma-dialectische theorie biedt, althans voor geheel expliciet geformuleerde argumentatie, dan ook de mogelijkheid met een logisch onderzoek te volstaan. Deze mogelijkheid zou echter moeten worden uitgebreid naar deductieve argumentaties met verzwegen argumenten. Het logische onderzoek naar de bewijskracht van argumentaties dat plaatsvindt in het kader van een kritische discussie, staat niet op een ander niveau dan het pragmatische onderzoek, maar kent een eigen pragmatiek.¹

1 Bestaan er deductieve zetten?

Met een deductieve zet in een kritische discussie bedoel ik de presentatie van een deductieve argumentatie ter verdediging van een standpunt. Ik denk daarbij in de eerste plaats aan enkelvoudige argumentatie: één niet verder te splitsen overtuigingspoging. In de argumentatietheorie bestaan zeer uiteenlopende opvattingen over deductieve argumentaties: de inzet van de deductivisten is dat alle argumentaties deductief zijn of althans als zodanig moeten worden gereconstrueerd, pluralisten zien deductieve argumentatie als één argumentatiewijze onder vele, terwijl andere theoretici het begrip deductieve argumentatie helemaal niet hanteren (Gerritsen, 2001). Ennis (2001) stelt voor de pogingen om argumentaties in te delen in typen zoals deductief en inductief te laten varen. In plaats daarvan moeten we bij de beoordeling van argumentatie achtereenvolgens uitgaan van deductieve, inductieve en andersoortige *criteria*. In zijn artikel laat Ennis (2001) overtuigend zien hoe moeilijk het is een bruikbare definitie van deductieve argumentatie te geven. Ik wil er dan ook niet van uitgaan dat argumentaties op zichzelf al en zonder hun functie in aanmerking te nemen deductief of inductief of iets anders dergelijks zijn. Toch is het zo dat bij sommige argumentaties de beoordelaars (dat kunnen de discussiepartners zijn, maar ook externe beoordelaars) eerder geneigd zullen zijn een bepaald soort criteria toe te passen. De context waarin en de manier waarop de argumentatie geformuleerd wordt kan de beoordelaar een bepaalde kant op sturen (al kan hij daar later weer van terugkomen). Met 'deductieve argumentaties' doel ik op enkelvoudige argumentaties die in de eerste plaats een beoordeling met deductieve criteria uitlokken, al sluiten ze andere soorten van evaluatie niet uit, terwijl 'deductieve zetten' in een kritische discussie zetten zijn die zulke argumentatie naar voren brengen.

De eenvoudigste voorbeelden van deductieve argumentaties zijn die waarbij de argumentatie inderdaad deductief geldig is en waarbij deze geldigheid ook voor alle betrokkenen direct inzichtelijk is. Een voorbeeld:

1. *Geen bier*

Olga: Is er nog bier in de ijskast?

Paul: De ijskast is leeg, dus een flesje bier ligt er niet in.

Velen zullen er direct mee akkoord gaan dat het onmogelijk is dat de ijskast leeg is, terwijl er toch een flesje bier in ligt. De geldigheid is niet problematisch. Toch kan men zich afvragen of een dergelijke redenering ooit kan doorgaan voor een serieuze overtuigingspoging. Als Olga niet overtuigd is dat er geen bier in de ijskast ligt, zal ze toch ook niet willen aannemen dat de ijskast leeg is? Hoe kan Paul daar dan van uitgaan in zijn argumentatie?

Het antwoord is dat argumentatie een dynamisch proces is: aanvankelijk houdt Olga het voor mogelijk dat er nog bier in de ijskast is. Als Paul dat zonder enige argumentatie had ontkend, was ze misschien nog niet overtuigd geweest en was ze zelf gaan kijken. Met de argumentatie erbij is ze waarschijnlijk eerder overtuigd, omdat, als de ijskast volgens Paul geheel leeg is, het minder waarschijnlijk is dat hij een flesje dat verstopt ligt achter de knolselderie over het hoofd heeft gezien. In een situatie waarin Olga Paul in principe wel vertrouwt, maar er ook rekening mee houdt dat hij wel eens iets over het hoofd kan zien, is de premisse van Pauls redenering dus aannemelijker dan de conclusie. Paul kan daardoor van deductieve argumentatie gebruik maken in een serieuze overtuigingspoging. Ook het volgende voorbeeld laat dit zien, en dit keer stuurt de opponent zelf de proponent in de richting van een deductieve argumentatie:

2. *Rijexamen*

Pieter Jan: Ik ben ervan overtuigd dat ik morgen slaag voor mijn rijexamen (S2).

Olga: Hoezo?

Pieter Jan: Mijn instructeur heeft gezegd dat ik er helemaal klaar voor ben (A1).

Olga: Wanneer heeft hij dat gezegd?

Pieter Jan: Vanmiddag nog, toen hij Ottoline kwam ophalen voor les (A2).

In deze dialoog verdedigt Pieter Jan zijn standpunt (S2) met argument (A1). Olga, als kritische beoordelaar, zal niet geneigd zijn daarop deductieve criteria toe te passen, maar zal eerder haar blik richten op criteria die horen bij autoriteitsargumentatie. In dit voorbeeld doet ze dat echter niet. In plaats daarvan komt ze met houdbaarheidskritiek op het argument (A1). Door de manier waarop ze haar kritische vraag formuleert (Wanneer...) lokt Olga hier een deductieve argumentatie uit. Immers welk direct antwoord Pieter Jan ook geeft, dit antwoord zal altijd een tijd noemen waarop zijn rijinstructeur heeft gezegd dat hij er helemaal klaar voor is, zodat uit dat antwoord altijd logisch zal volgen dat (A1) correct is. De argumentatie (A2) voor het substandpunt (A1) is dan ook deductief. Olga heeft er zelf om gevraagd en de geldigheid van deze argumentatie zal zeker inzichtelijk voor haar zijn. Om dezelfde soort redenen als bij het voorbeeld *Geen bier* is het argument (A2) voor Olga waarschijnlijk gemakkelijker te aanvaarden dan het verdedigde standpunt (A1) op zichzelf.

Ook als de deductieve redenering wat groter is dan in deze eenvoudige voorbeelden kan de proponent erin slagen de boodschap over te brengen dat zijn overtuigingspoging op deductieve verbanden berust. De opponent zal dan bij de beoordeling van de argumentatie in de eerste plaats deductieve criteria toepassen, maar vindt misschien de afstand tussen premissen en conclusie te groot om de geldigheid van de redenering direct te kunnen beamen. Dit leidt ertoe dat de opponent verdere kritische

vragen zal stellen die de proponent ertoe moeten brengen zijn redenering met tussenschappen aan te vullen. Daarbij wordt de enkelvoudige argumentatiestructuur door een onderschikkende vervangen. In de onderstaande discussie over het te verwachten gedrag van de fans van de voetbalclubs *Voorwaarts* en *Opwaarts* na een ophanden zijnde wedstrijd is dat het geval:

3. *Hooligans*

- Paul: De tent wordt afgebroken (S3).
Olga: Hoe dat zo?
Paul: Je weet toch dat als *Voorwaarts* niet wint, de fans van *Voorwaarts* uit spijt de tent afbreken? (B1)
Olga: Natuurlijk.
Paul: En je weet toch ook dat als *Voorwaarts* niet verliest, de fans van *Opwaarts* uit nijd de tent afbreken? (B2)
Olga: Zeker.
Paul: Nou, dan wordt de tent dus afgebroken.
Olga: Maar als het nu gelijk spel wordt?
Paul: Dan breken ze toch samen de tent af! (B3)

Pauls conclusie (S3) volgt logisch uit de twee door Olga toegegeven premissen (B1) en (B2), maar voor Olga was dat nog niet meteen duidelijk. Ze denkt dat er misschien nog een gat in de deductie zit en stelt een kritische vraag: wat als het gelijk spel wordt? Paul vult daarop zijn argumentatie aan door uit zijn twee premissen af te leiden dat bij gelijk spel beide partijen de tent zullen afbreken (B3). Als Olga dan nog niet tevreden is kan hij nog meer tussenschappen uitspellen: als *Voorwaarts* wint, dan verliest *Voorwaarts* niet, zodat uit (B2) volgt dat de fans van *Opwaarts* de tent afbreken; als *Opwaarts* wint, dan wint *Voorwaarts* niet, zodat uit (B1) volgt dat de fans van *Voorwaarts* de tent afbreken.

Bovenstaande voorbeelden laten zien dat deductieve argumentatie bestaat en succesvol kan zijn. We sluiten deze paragraaf af met een voorbeeld waarin de proponent niet in zijn opzet slaagt.

4. *Alles weer bij het oude*

- Werkgever: Je loon is helemaal niet lager.
Werknemer: Ik dacht toch van wel.
Werkgever: Eerst heb ik weliswaar je loon met 20 procent verlaagd, maar daarna heb ik het ook weer met 20 procent verhoogd. Dus nu is alles weer bij het oude.
Werknemer: Ho, ho. Die vlieger gaat niet op. 20 procent eraf, dat is 80 procent en daarbij dan weer 20 procent van die 80 procent, dat is dus, mm, 16 procent van mijn oude loon. Dat er weer bij. Dat geeft slechts 96 procent van wat ik vroeger verdiende!

De argumentatie van de werkgever doet een duidelijk beroep op deductieve criteria (berekening). In dit geval komen ook geen andere criteria in aanmerking, zodat na toetsing de argumentatie van de werkgever kan worden afgewezen.

2 Twee niveaus van beoordeling?

In de pragma-dialectische gedragscode voor redelijke discussianten (Van Eemeren & Grootendorst, 1987,1992, 2000) bevinden zich drie regels welke betrekking hebben op het toetsen van de bewijskracht (het rechtvaardigings- of ontkrachtingspotentieel) van een naar voren gebrachte argumentatie. Ten eerste is er de *relevantieregel* (Regel 4) volgens welke een standpunt alleen mag worden verdedigd door argumentatie naar voren te brengen die op dit standpunt betrekking heeft (Van Eemeren & Grootendorst, 2000). De regel sluit non-argumentatie (retorische trucs, het bespelen van emoties) en totaal irrelevante argumentatie uit. Het is zeker mogelijk dat ook argumentatie waarbij de proponent verwijst naar deductieve criteria, op grond van deze regel moet worden afgewezen. In de volgende scène uit *Suske en Wiske* vergeet Lambik zich op deze regel te beroepen, maar een externe beoordelaar zal er geen moeite mee hebben:

5. *Relativiteitstheorie*

- Kemal: Van wie is dat zwaard dat je daar hebt?
 Lambik: Het zwaard is van Stantijn! Ik mag het je niet geven!
 Kemal: Lambik, ken je de relativiteitstheorie?
 Lambik: Natuurlijk! Alles is betrekkelijk!
 Kemal: Denk dan na! Of het zwaard is van Stantijn of het is van mij!
 Lambik: Heel juist!
 Kemal: Stantijn zegt dat het van hem is, maar jij weet dat dit betrekkelijk is. Dus van wie is het dan?
 Lambik: Je hebt gelijk Kemal! Het kan niet anders dan van jou zijn! Alsje-blijft en scheer je weg! Je wijn heeft me slaperig gemaakt!
 Kemal (*loopt weg met het zwaard*): Toffe jongen die Lambik. Intelligent. Snel van begrip!
 (Vrij naar Willy Vandersteen, 1982, geciteerd in Van Eemeren, Grootendorst & Kruiger, 1984, p. 131.)

In de rest van dit artikel wil ik me richten op iets serieuzere deductieve argumentatie, die niet direct op grond van de relevantieregel kan worden afgewezen. Er zijn dan voor de verdere beoordeling twee andere pragma-dialectische regels van toepassing: de *argumentatieschemaregel* (Regel 7) en de *geldigheidsregel* (Regel 8).

De argumentatieschemaregel luidt als volgt: “*Een standpunt mag niet als afdoende verdedigd worden beschouwd als de verdediging niet plaatsvindt door middel van een geschikt argumentatieschema dat correct is toegepast.*” (Van Eemeren & Grootendorst, 2000, p. 193.) Dit houdt voor de beoordelaar van argumentatie in dat het gebruikte argumentatieschema moet worden opgespoord en dat moet worden nagegaan of dit schema in de gegeven context gebruikt mag worden (zijn de discussianten het daar in de openingsfase over eens geworden?). Verder moet worden nagegaan welke kritische vragen er bij de ter beoordeling staande toepassing van het argumentatieschema dienen te worden gesteld en of er op die vragen een bevredigend antwoord is. (In een expliciete kritische discussie doet de opponent dit door die vragen daadwerkelijk te stellen.)

De geldigheidsregel luidt: “*De redeneringen die in de argumentatie tot uitdrukking worden gebracht, moeten geldig zijn of door explicitering van één of meer verzwegen argumenten geldig gemaakt kunnen worden.*” (Van Eemeren & Grootendorst, 2000, p. 194.) De beoordelaar moet dus ook deductieve criteria hanteren en daarmee de redenering van de proponent op geldigheid onderzoeken. Daarbij moet hij tevens de

verzwegen argumenten betrekken die op correcte wijze uit de uitspraken van de proponent en de gegeven context kunnen worden gereconstrueerd.

Omdat in de gedragscode beide regels zijn opgenomen moeten de beoordelaars (dat kunnen zowel deelnemers aan de kritische discussie zijn als externe beoordelaars met een theoretisch perspectief) de bewijskracht van iedere argumentatie op twee niveaus beoordelen: een logisch niveau (Regel 8) en een pragmatisch niveau (Regel 7). Een eerste vraag die men daarbij kan stellen, is de vraag waar de beoordelaar het best kan beginnen. Vaak zijn er aanwijzingen in de argumentatie zelf of in de context die in de richting wijzen van een bepaald argumentatieschema of die juist de logische geldigheid benadrukken. Zo is in het voorbeeld *Rijexamen* het argument (A1) als autoriteitsargument herkenbaar, zodat de beoordelaar naar Regel 7 wordt gestuurd. Het is de vraag of het daarna nog zin heeft om ook Regel 8 bij de beoordeling te betrekken, indien de argumentatie op grond van Regel 7 al als voldoende bewijskrachtig kan worden aangemerkt. Moeten we bij alle redeneringen nagaan of ze na reconstructie ook deductief geldig zijn? Dit is ruwweg de vraag of een deductivistische *methode* altijd zinvol is. Het is een vraag die zich voordoet bij argumentatie die op het eerste gezicht niet naar deductieve criteria verwijst (Govier, 1987; Groarke, 1992, 1995). In dit artikel willen we het echter hebben over argumentatie die dat op het eerste gezicht wel doet.

Bij deductieve argumentatie ligt het voor de hand dat de evaluatie in de omgekeerde volgorde verloopt. Zulke argumentatie, zoals in het voorbeeld *Rijexamen* de ondersteuning van (A1) met (A2), zet de beoordelaar op het spoor van een deductief verband. Hij begint dus bij Regel 8. Als het onderzoek op het logische niveau vervolgens oplevert dat de redenering geldig is, is het de vraag of het nog nodig is naar een argumentatieschema te zoeken. In bovenstaande voorbeelden van geldige deductieve argumentaties lijkt zoiets geheel overbodig. Ook Ennis (2001) meent dat een positief resultaat bij het toepassen van deductieve criteria de zaak beslist:

If the argument satisfies soundness standards, the job is done. We accept the argument and the conclusion, remembering of course that this acceptance is based on the assumption that the reasons are true or acceptable. (Ennis, 2001, p. 127)

Als de uitslag bij het toepassen van deductieve criteria negatief is, moeten we volgens Ennis (2001) de argumentatie met andere criteria gaan beoordelen. In termen van pragma-dialectische regels komt dit erop neer dat Regel 7 pas aan de beurt komt na Regel 8 en dat een positieve uitslag op een van de twee beoordelingsniveaus voldoende is om van een bewijskrachtige argumentatie te spreken. Dit lijkt in strijd met de gangbare pragmadialectische opvattingen (Van Eemeren & Grootendorst, 1987, 1992, 2000), volgens welke alle argumentaties op beide niveaus moeten worden gecontroleerd, eventueel na toepassing van een *intersubjectieve expliciteringsprocedure* die de verzwegen argumenten boven water brengt (Van Eemeren en Grootendorst, 2000). Er is zelfs sprake van een “drogreden *logische geldigheid als een voldoende voorwaarde voor deugdelijke argumentatie voor te stellen*, in plaats van als een noodzakelijke voorwaarde,” welke de proponent zou begaan als hij uitsluitend op grond van een positief resultaat bij Regel 8 verklaart dat de bewijskracht van zijn argumentatie met succes is verdedigd (Van Eemeren & Grootendorst, 2000, p. 175, oorspronkelijke cursivering). We zullen hieronder echter zien dat in de meest recente versie van de pragmadialectische discussieprocedure deze drogreden is komen te vervallen.

De opvatting dat er bij enkelvoudige argumentaties twee niveaus zijn: een logisch niveau van redeneervormen en een pragmatisch niveau van argumentatieschema's is in

een andere context ook naar voren gebracht door Braet (1997, 1999, 2002), die van dit onderscheid gebruik maakt bij zijn reconstructie van het enthymeem in Aristoteles' *Rhetorica*. Op het logische niveau hebben we te maken met logische principes of redeneervormen, op het pragmatische niveau met topische principes (bij het enthymeem) die goed vergelijkbaar zijn met de argumentatieschema's (bij enkelvoudige argumentatie) van de hedendaagse argumentatietheorie. De functies van deze twee soorten principes zijn geheel verschillend. De redeneervorm zorgt voor de logische geldigheid, terwijl het topische principe (argumentatieschema) zorgt voor de aanvaardbaarheid van het verzwegen argument en daardoor voor de aanvaardbaarheid van de conclusie, mits het expliciete argument aanvaardbaar is. Dit is de garantiefunctie. Daarnaast hebben topische principes (argumentatieschema's) ook een selectie- of suggestiefunctie: ze helpen een geschikte argumentatie voor een standpunt te vinden. Deze twee functies kunnen volgens Braet (1999) niet door formele (logische) principes worden vervuld. "Formal principles cannot fulfil this double function. *Modus ponens*, for example, can neither suggest to a speaker a relevant argumentation nor guarantee the substantial acceptability of the conclusion." (Braet, 1999, p. 113.)

Aan de zinvolheid van deze vergelijking tussen enthymemen en enkelvoudige argumentaties wil ik niets afdoen. Het is echter de vraag of er bij enkelvoudige argumentatie altijd sprake moet zijn van twee niveaus. De kloof tussen logische en topische principes is misschien ook niet zo diep. De functie van logische principes: zorgen voor logische geldigheid, kan namelijk heel goed gezien worden als een manier om de aanvaardbaarheid van de conclusie te garanderen, zodat ook logische principes een garantiefunctie hebben. Ook de suggestiefunctie is bij logische principes allerminst afwezig, zoals iedereen weet die wel eens een bewijs heeft geconstrueerd in een systeem van natuurlijke deductie. Bij het zoeken naar een bewijs doen de logische vormen van je conclusie je een afleidingsregel aan de hand, en via die afleidingsregel krijg je verdere suggesties voor premissen. Of andersom: je richt het oog op potentiële premissen en kijkt welke afleidingsregels daarop van toepassing zijn. In het licht van deze functies kunnen logische principes heel goed worden opgevat als een speciaal geval van topische principes. Er kunnen natuurlijk nog andere, theoretische, redenen zijn om aan twee structuurniveaus, die van de logische redeneervorm en die van het pragmatisch-topische argumentatieschema te blijven vasthouden. In de context van een procedure voor het kritisch beoordelen van argumentatie lijkt het echter minder zinvol om in alle gevallen van dit onderscheid uit te gaan en een dubbele toetsing voor te schrijven.

3 Verzwegen argumenten

Recentelijk heeft de pragma-dialectische discussieprocedure enkele wijzigingen ondergaan (Van Eemeren & Grootendorst, 2003). Deze wijzigingen betreffen niet allen de bekende tien regels voor kritische discussie (Van Eemeren & Grootendorst, 1987, 1992) maar ook het onderliggende model van zeventien regels (Van Eemeren & Grootendorst, 1982, 1984) of vijftien regels (Van Eemeren & Grootendorst, 2000) in termen van taalhandelingen en procedures. Daarbij zijn ook de boven geciteerde regels 7 en 8 (van de gedragscode: het systeem van tien regels) betrokken. Om te beginnen is de volgorde van de twee regels omgedraaid. De vroegere regel 8 van de gedragscode (de geldigheidsregel) is nu regel 7 en luidt: "*Reasoning that in an argumentation is presented in an explicit and complete way may not be invalid in a logical sense.*" (Van

Eemeren & Grootendorst, 2003, hoofdstuk 8). De vroegere regel 7 (de argumentatieschemaregel) is ongewijzigd opgenomen als regel 8.

Daarmee vervalt de noodzaak om in alle gevallen een toets op twee niveaus uit te voeren, want toepassing van de geldigheidsregel blijft beperkt tot volledig expliciete argumentatie. Als de argumentatie niet geheel expliciet is, moeten de verzwegen premissen worden opgespoord, maar anders dan in vorige versies het geval was, hoeft dit niet noodzakelijk te resulteren in een logisch geldige redenering. Ook moet in dat geval duidelijk worden welk argumentatieschema is gebruikt (Van Eemeren & Grootendorst, 2003, hoofdstuk 6), waarna de argumentatie getoetst kan worden aan de argumentatieschemaregel. Ogenschijnlijk geldt deze laatste regel nog steeds voor alle argumentatie, dus ook voor deductieve argumentatie, maar uit de preciezere regels van het onderliggende systeem (Van Eemeren & Grootendorst, 2003, hoofdstuk 6) blijkt dat het niet nodig is bij de beoordeling van geheel expliciete deductieve argumentatie de argumentatieschemaregel te betrekken. De geldigheidsregel is hier beslissend. Uiteindelijk vindt dus voor iedere argumentatie beoordeling op slechts één niveau plaats: het logische als de argumentatie volledig expliciet is en anders het pragmatische. Er is dan ook niets op tegen om Ennis' (2001) voorstel te volgen en te beginnen met een beoordeling op logisch niveau, dus met deductieve criteria. Als dat een positieve uitslag oplevert, moet de opponent kritiek op de bewijskracht verder laten varen. De hierboven vermelde drogreden: *logische geldigheid als een voldoende voorwaarde voor deugdelijke argumentatie voor stellen*, komt te vervallen.

Wat de nieuwe pragma-dialectische discussieprocedure echter uitsluit, is dat een niet geheel expliciete argumentatie toch uitsluitend met deductieve criteria beoordeeld wordt. Maar het optreden van verzwegen argumenten of premissen bij een deductieve argumentatie is iets heel gewoons, zoals uit het volgende voorbeeld blijkt. De achtergrond van dit voorbeeld is als volgt: Agneta is verliefd op Tony. Ze heeft een liefdesverklaring op schrift gesteld, maar die nog niet aan Tony durven geven. Ze houdt die bij zich. Deze situatie heeft ze zojuist aan haar vriendin Louise uitgelegd. Het gesprek gaat als volgt verder:

6. *Billet-doux*

- Agneta: Het moest geheim blijven. En eerst was ik echt de enige die ervan afwist (C1). Tony had geen vermoeden (C2).
 Louise: Ja.
 Agneta: Maar later heb ik het aan Doris verteld, verder aan niemand (C3).
 Louise: Oh jee!
 Agneta: En toen bleek Tony het ook te weten (C4).
 Louise: Ai!
 Agneta: Dus Doris heeft het doorverteld (S6).

Agneta's standpunt is dat Doris 'het' heeft doorverteld (S6). Louise heeft de expliciete argumenten (C1) tot en met (C4), die Agneta daarvoor geeft, aanvaard. Louise kan nu aan de hand van deductieve criteria vaststellen dat ze ook Agneta's standpunt moet aanvaarden. Daarvoor moet ze echter wel enkele verzwegen premissen reconstrueren (of Agneta om tussenstappen vragen, vergelijk het voorbeeld *Hooligans*). Ten eerste vraagt ze zich af: hoe kan Tony 'het' weten? Louise gaat daarbij uit van de volgende verzwegen premisse die tot de gemeenschappelijke uitgangspunten behoort:

- [C5] Iedereen die 'het' weet, weet het van iemand die het al eerder wist, met uitzondering van wie het aanvankelijk al wist.

Dus, vanwege (C2) en (C4), weet Tony 'het' van iemand, zeg Q1, die het al eerder wist en Q1 weet het weer van Q2, die het nog eerder wist, enzovoort. Als Louise deze rij construeert, weet ze dat ze niet onbeperkt nieuwe Q's kan invoeren, want het gaat over mensen in een bepaalde situatie en niet over zoiets als natuurlijke getallen. Als ze wil kan ze een extra premisse invoeren die dit uitdrukt, maar ze kan het ook beschouwen als een onderdeel van de gegeven context. Louise kan bij het construeren van de rij ook geen Q's opnieuw gebruiken, want, zoals de tweede verzwegen premisse uitdrukt:

[C6] Niemand kan 'het' (via via) van zichzelf weten.

In Louises rij is iedere Q dus een nieuw individu, zodat ze ten slotte bij een laatste individu, Q_m , in de rij moet komen. Q_m weet 'het' niet van iemand anders, dus Q_m wist het aanvankelijk al (op grond van [C5]). Met (C1) volgt dat $Q_m = \text{Agneta}$. Omdat Agneta 'het' alleen aan Doris heeft verteld (C3), moet gelden dat $Q_{m-1} = \text{Doris}$. Om daaruit af te leiden dat Doris 'het' heeft doorverteld (aan Q_{m-2}) heeft Louise nog één verzwegen premisse nodig:

[C7] $\text{Tony} \neq \text{Doris}$.

Natuurlijk kan men zich ook een context denken waarin het een serieuze optie is dat iemand Agneta's briefje heeft gezien, zodat [C5] niet zonder meer kan worden aanvaard. In dat geval zou Louise Agneta's argumentatie moeten beoordelen als een abductie (argumentatie van gevolg naar oorzaak) in plaats van een deductie. Dat deze situatie zich ook zou kunnen voordoen, doet niets af aan het belang van een beoordeling op grond van deductieve criteria in een context waar zulke opties door niemand als reële mogelijkheden worden gezien. Dat de argumentatie niet volledig expliciet is doet evenmin ter zake.

4 Een wijsgerig voorbeeld

Deductieve argumentatie is een belangrijk overtuigingsmiddel. De context van het gebruik ervan is, zoals we zagen, niet beperkt tot gevallen waar de argumentatie volledig expliciet is. Of een argumentatie door de beoordelaars in eerste instantie, of misschien zelfs uitsluitend, als deductief wordt opgevat, hangt van de context af. Is een berekening of een wiskundig onderwerp aan de orde, dan verwacht men niets anders dan deductieve argumentatie (vgl. het voorbeeld *Alles weer bij het oude*). Met het volgende voorbeeld wil ik laten zien dat deductieve argumentatie ook een belangrijke rol speelt in wijsgerige discussies en dat er in die context evenmin behoefte bestaat bij een argumentatie die eenmaal als deductief geldig is aanvaard nog naar een argumentatieschema te zoeken. Tevens zal blijken dat ook in een wijsgerige context deductieve argumentaties met verzwegen argumenten kunnen voorkomen.

Het voorbeeld komt uit de slotfase van Plato's *Protagoras*. Volgens Protagoras kunnen mensen die zeer onwetend zijn, toch zeer dapper zijn. Socrates wil Protagoras weerleggen door hem te laten toegeven dat dat onmogelijk is. Socrates is de vragensteller, Protagoras de antwoordgever. De notaties tussen haakjes zijn door mij toegevoegd. De meeste afkortingen zijn vanzelfsprekend, maar f staat voor 'de factor waardoor lafaards laf zijn'.

7. *Dom maar dapper*

- En dan, datgene waardoor de lafaards laf zijn (f), noem je dat lafheid (l) of dapperheid (d)?
- Lafheid natuurlijk, zei hij. ($f = l$)
- Maar is het niet gebleken dat ze laf zijn door hun onwetendheid in verband met het gevaar (o)?
- Zeker. ($f = o$)
- Dus zijn ze laf door die onwetendheid?
- Akkoord. ($f = o$)
- En datgene waardoor ze laf zijn is, zoals je hebt toegegeven, lafheid? Hiermee stemde hij in. ($f = l$)
- Komt de lafheid dan niet neer op onwetendheid over wat te vrezen of niet te vrezen is (o)? Hij knikte. ($l = o$)
- Maar dapperheid is toch wel het tegenovergestelde van lafheid.
- Ja. (*Tegenover*(d, l))
- Is dan ook de kennis over wat te vrezen en niet te vrezen is (k), niet het tegenovergestelde van de onwetendheid daarover (o)? Hierop knikte hij nogmaals bevestigend. (*Tegenover*(k, o))
- En de onwetendheid daarover is de lafheid. Hier knikte hij weer, maar met veel tegenzin. ($o = l$)
- Dus is de kennis van wat te vrezen en niet te vrezen is dapperheid ($k = d$), en² het tegengestelde is onwetendheid daarover (*Tegenover*(k, o))?
- Nu wilde hij zelfs niet meer ja knikken, en hij zweeg. Daarop zei ik dan: 'Wat nu, Protagoras, je bevestigt mijn vraag niet en ontkent ze niet?'
- Trek zelf maar de conclusie, zei hij. ($k = d$)
- Toch nog één enkel vraagje: geloof je nog altijd, zoals in het begin, dat er mensen zijn die zeer onwetend (O), en toch zeer dapper (D) zijn?
- Socrates, ik heb de indruk dat je er een punt van maakt dat ik antwoord. Wel, ik zal je dat genoeg doen en zeggen dat het op basis van onze vorige conclusies onmogelijk is. (*Geen O is een D*)

(Plato, 1999, pp. 75-76, *Protagoras*, 360c-e, herziene vertaling De Win)

In deze passage doet Socrates drie deductieve zetten die alle door Protagoras, zij het knarsetandend, worden aanvaard. De eerste zet is de stap van $f = l$ en $f = o$ naar de conclusie $l = o$ (of $o = l$). Dit wordt tegenwoordig gezien als een formeel-logische stap die berust op de Wet van Leibniz (substitutie van identieke zaken), of meer specifiek op de transitiviteit en de symmetrie van identiteit. Vanuit een theoretisch perspectief dat uitgaat van de toenmalige logische inzichten, kan deze stap wellicht beter beschreven worden als berustend op de betekenis van identiteitsbeweringen, dus als een materieel-logische stap. Datzelfde geldt voor de tweede deductieve zet die van de drie premissen $l = o$, *Tegenover*(d, l) en *Tegenover*(k, o) leidt naar de conclusie $k = d$. Wij zouden geneigd zijn deze stap aan te vullen met een verzwegen argument:

Geen ding heeft meer dan één tegenovergestelde

Maar voor de deelnemers aan de discussie en hun publiek was dit waarschijnlijk een deel van de betekenis van 'tegenovergestelde' en dus niet echt een verzwegen argument, zodat voor hen de tweede stap ook een logische stap zonder verzwegen argumenten was.

In zijn derde en laatste deductieve zet gebruikt Socrates $k = d$ om daaruit af te leiden dat de klassen van zeer onwetenden en van zeer dapperen elkaar uitsluiten (*Geen O is een D*). We weten niet precies welke gedeelde uitgangspunten de deelnemers hadden over het verband tussen een abstracte singuliere term zoals 'dapperheid' en de bijbehorende klasse van individuen met die eigenschap (de dapperen). Het gaat echter niet te ver om te veronderstellen dat de volgende twee uitspraken tot de gedeelde uitgangspunten behoorden:

Wie zeer onwetend (*O*) is, beschikt niet over kennis van wat te vrezen en niet te vrezen is (*k*).

Wie zeer dapper (*D*) is beschikt over dapperheid (*d*).

Deze twee uitgangspunten als verzwegen argumenten vormen met het expliciete argument $k = d$ een deductief geldige argumentatie voor het standpunt dat Socrates hier verdedigt.

5 De pragmatiek

De conclusie van dit artikel moet zijn dat er een groep argumentaties is, die de beoordelaar sturen in de richting van deductieve criteria en waarbij de theorie van de argumentatieschema's (voorlopig) buiten spel staat. Ook bij deze argumentaties moeten veelal verzwegen argumenten worden geëxpliciteerd.

Na een beoordeling op grond van deductieve criteria waarover in het gezelschap van discussianten overeenstemming bestaat, moet aan een argumentatie die op deductief geldige redeneringen blijkt te berusten, zonder meer bewijskracht worden toegekend. Als de uitslag negatief is, kan gekeken worden of wellicht andere criteria gebruikt kunnen worden om de bewijskracht te beoordelen (vgl. Ennis, 2001). Maar soms is dat niet zinnig (voorbeeld *Alles weer bij het oude*). Verschillende criteria worden geleverd door de verschillende argumentatieschema's met bijbehorende kritische vragen. Een tweede, derde, enz. ronde met andere criteria geeft ook steeds aanleiding tot het expliciteren van andere verzwegen premissen.

Dat deductieve zetten niet meedoen aan de pragmatiek van de argumentatieschema's betekent niet dat pragmatische overwegingen bij dat soort zetten geen rol spelen. We moeten ons afvragen hoe de deelnemers aan een kritische discussie het beste kunnen handelen als ze met deductieve zetten worden geconfronteerd of als ze hun eigen deductieve zetten tegen kritiek willen verdedigen. Met andere woorden: deductieve zetten hebben een eigen pragmatiek. Als eerste aanzet tot een pragmatiek van deductieve zetten eindigen we dit artikel met een schets van een dialoogprofiel (Krabbe, 2002). Wat kan een opponent die met deductieve argumentatie wordt geconfronteerd allemaal doen?

Ten eerste kan zij claimen dat de proponent een drogreden begaat. Dit kan, als het om de bewijskracht gaat, een *ignoratio elenchi* zijn of een *non sequitur*. Het eerste houdt in dat de opponent claimt dat de argumenten totaal irrelevant zijn, zoals dat het geval is in het voorbeeld *Relativiteitstheorie* hierboven, en dat dit de proponent kan worden aangewreven (Krabbe, 1992); het tweede dat de argumenten misschien wel op het terrein van de conclusie liggen, maar dat de hele redenering verwijtbaar ongeldig is, iets dat de opponent kan proberen aan te tonen met een tegenvoorbeeld, een logische analogie of een logische analyse (Krabbe, 1995, 1996).

Ten tweede kan de opponent actief kritisch ingaan op de voorgeschotelde argumentatie, bijvoorbeeld door te wijzen op verschillende mogelijke interpretaties en quasi-logische aspecten. Dit kan in een dialoog worden uitgevoerd zonder de tegenpartij van een drogreden te beschuldigen (Krabbe, 1999; Lakatos, 1976).

Ten derde kan ze om tussenstappen vragen of gewoon in twijfel trekken of de argumentatie wel deductief bewijskrachtig is. Als het een eenvoudige logische regel betreft die tot de gemeenschappelijke achtergrond behoort, kan de proponent vervolgens op deze regel wijzen. Hij kan ook een aantal tussenstappen in de redenering uitspellen. Ten slotte kan hij de opponent uitdagen haar twijfel staande te houden in een streng gereglementeerde logische discussie (een zogenaamde *Rigorous Persuasion Dialogue*, Walton & Krabbe, 1995).

Ten vierde moeten we niet vergeten dat de opponent ook de houdbaarheid van de argumenten in twijfel kan trekken.

Ten slotte kan de opponent ook, al dan niet knarsetandend, toegeven.

Noten

1. Gaarne wil ik Frans van Eemeren bedanken voor het ter beschikking stellen van het manuscript van *A Systematic Theory of Argumentation*. De toehoorders in Antwerpen en in Groningen wil ik bedanken voor hun opmerkingen.
2. Voor dit 'en' leze men 'want'. Vgl. de vertaling van C.C. Taylor (1991, p. 55). Taylors noten bij de geciteerde passage staan op pp. 211-212.

Literatuur

- Braet, A. (1997). Het enthymem in Aristoteles' *Rhetorica*: Van argumentatie-theorie naar logica. *Taalbeheersing*, 19(2), 97-114.
- Braet, A. (1999). The enthymeme in Aristotle's *Rhetoric*: From argumentation theory to logic. *Informal Logic: Reasoning and Argumentation in Theory and Practice*, 19(2&3), 101-117.
- Braet, A. (2002). De gemeenschappelijke toep in Aristoteles' *Rhetorica*: voorloper van het argumentatieschema. *Tijdschrift voor taalbeheersing*, 24(3), 181-197.
- Eemeren, F.H. van & Grootendorst, R. (1982). *Regels voor redelijke discussies: Een bijdrage tot de theoretische analyse van argumentatie ter oplossing van geschillen*. Proefschrift. Universiteit van Amsterdam. [Handelsuitgave Dordrecht: Foris.]
- Eemeren, F.H. van, & Grootendorst, R. (1984). *Speech Acts in Argumentative Discussions: A Theoretical Model for the Analysis of Discussions Directed Towards Solving Conflicts of Opinion*. Dordrecht: Foris.
- Eemeren, F.H. van & Grootendorst, R. (1987). Fallacies in pragma-dialectical perspective. *Argumentation*, 1(3), 283-301.
- Eemeren, F.H. van & Grootendorst, R. (1992). *Argumentation, Communication, and Fallacies: A Pragma-Dialectical Perspective*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Eemeren, F.H. van & Grootendorst, R. (2000). *Kritische discussie*. Amsterdam: Boom.
- Eemeren, F.H. van & Grootendorst, R. (2003). *A Systematic Theory of Argumentation: The Pragma-Dialectical Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eemeren, F.H. van, Grootendorst, R. & Kruiger, T. (1984). *Argumenteren*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

- Ennis, R.H. (2001). Argument appraisal strategy: A comprehensive approach. *Informal Logic: Reasoning and Argumentation in Theory and Practice*, 21(2), 97-140.
- Gerritsen, S. (2001). Unexpressed premises. In F.H. van Eemeren (Ed.), *Crucial Concepts in Argumentation Theory* (pp. 51-79). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Govier, T. (1987). *Problems in Argument Analysis and Evaluation*. Dordrecht: Foris.
- Groarke, L. (1992). In defense of deductivism: Replying to Govier. In F.H. van Eemeren, R. Grootendorst, J.A. Blair & C.A. Willard (Eds.), *Argumentation Illuminated* (pp. 113-121). Amsterdam: Sic Sat.
- Groarke, L. (1995). What pragma-dialectics can learn from deductivism, and what deductivism can learn from pragma-dialectics. In F.H. van Eemeren, R. Grootendorst, J.A. Blair & C.A. Willard (Eds.), *Proceedings of the Third ISSA Conference on Argumentation (University of Amsterdam, June 21-24, 1994), II: Analysis and Evaluation* (pp. 138-145). Amsterdam: Sic Sat.
- Krabbe, E.C.W. (1992). So what? Profiles for relevance criticism in persuasion dialogues. *Argumentation*, 6(2), 271-283.
- Krabbe, E.C.W. (1995). Can we ever pin one down to a formal fallacy? In F.H. van Eemeren, R. Grootendorst, J.A. Blair & C.A. Willard (Eds.), *Proceedings of the Third ISSA Conference on Argumentation (University of Amsterdam, June 21-24, 1994) II: Analysis and Evaluation* (pp. 333-344). Amsterdam: Sic Sat. Eveneens in T.A.F. Kuipers & A.R. Mackor (Eds.), *Cognitive Patterns in Science and Common Sense: Groningen Studies in Philosophy of Science, Logic, and Epistemology* (pp. 151-164). Amsterdam: Rodopi.
- Krabbe, E.C.W. (1996). Can we ever pin one down to a formal fallacy? In J. van Benthem, F.H. van Eemeren, R. Grootendorst & F. Veltman (Eds.), *Logic and Argumentation* (pp. 129-141). Amsterdam: North-Holland.
- Krabbe, E.C.W. (1999). The dialectic of quasi-logical argument. In F. H. van Eemeren, R. Grootendorst, J.A. Blair & C.A. Willard (Eds.), *Proceedings of the Fourth International Conference of the International Society for the Study of Argumentation (Universiteit van Amsterdam, 16-19 juni, 1998)* (pp. 464-471). Amsterdam: Sic Sat.
- Krabbe, E.C.W. (2002). Profiles of dialogue as a dialectical tool. In F. H. van Eemeren (Eds.), *Advances in Pragma-Dialectics* (pp. 155-167). Amsterdam: Sic Sat; Newport News, VA: Vale Press.
- Lakatos, I. (1976). *Proofs and Refutations: The Logic of Mathematical Discovery*. (geregideerd door J. Worrall & E. Zahar). Cambridge: Cambridge University Press.
- Plato (1991). *Protagoras: Translated with Notes*. (Vertaling van C.C.W. Taylor, herziene uitgave). Oxford: Clarendon Press.
- Plato (1999). Protagoras of de sofistien (vertaling van X. de Win, bewerkt door J. Ector). *Plato, Verzameld werk* (herziene vertaling van X. de Win), II (pp. 5-91). Kapellen: Pelckmans; Baarn: Agora
- Vandersteen, W. (1982). *Suske en Wiske: Jeromba de Griek*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij.
- Walton, D.N. & Krabbe, E.C.W. (1995). *Commitment in Dialogue: Basic Concepts of Interpersonal Reasoning*. Albany, NY: State University of New York Press.